

CRITERIA FOR DISTINGUISHING EMPLOYEE-CREATED AND COMMISSIONED JOURNALISTIC WORKS

Ruzmurodova Lobarkhon Mirzobek qizi

Researcher (PhD) at Tashkent State University of Law

E-mail: mirzayevnalobarkhon@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4025-1706>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21817831>

Abstract. The thesis examines the problem of determining whether a journalistic work was created within the scope of employment duties or under a separate commission. The Uzbek rules governing employee-created works and commissioned copyright contracts are compared with German and United States law. It is argued that the mere existence of an employment relationship does not make every journalistic material an employee-created work, while a commissioner's requirements concerning the subject and result do not automatically turn an author into an employee. The study develops criteria based on the legal relationship, source of the creative assignment, organisational subordination, nature of remuneration and allocation of economic rights.

Keywords: journalistic work, employee-created work, commissioned copyright contract, journalist, employer, commissioner, economic rights.

КРИТЕРИИ РАЗГРАНИЧЕНИЯ СЛУЖЕБНОГО И ЗАКАЗНОГО ЖУРНАЛИСТСКОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ

Рўзмуродова Лобархон Мирзобек қизи

Самостоятельный соискатель (PhD)

Ташкентского государственного юридического университета

E-mail: mirzayevnalobarkhon@gmail.com

Аннотация. В тезисе анализируется проблема определения того, создано ли журналистское произведение в рамках служебных обязанностей или на основании отдельного договора заказа. Нормы законодательства Узбекистана, касающиеся служебного произведения и авторского договора заказа, сопоставляются с правом Германии и США. Обосновывается, что само по себе наличие трудовых отношений не превращает любой журналистский материал в служебное произведение, а требования заказчика к теме и результату не делают автора автоматически работником. Для разграничения разрабатываются критерии правовой связи, творческого задания, организационного подчинения, выплаты вознаграждения и принадлежности прав.

Ключевые слова: журналистское произведение, служебное произведение, авторский договор заказа, журналист, работодатель, заказчик, имущественные права.

JURNALISTIK XIZMAT ASARI VA BUYURTMA ASARINI FARQLASH MEZONLARI

Ro‘zmurodova Lobarkhon Mirzobek qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti (PhD) mustaqil izlanuvchisi

E-mail: mirzayevnalobarkhon@gmail.com

Annotatsiya. Tezida jurnalistik asarning xizmat vazifasi doirasida yoki alohida buyurtma asosida yaratilganini aniqlash muammosi tahlil qilinadi. O‘zbekiston qonunchiligining xizmat asari va buyurtmaning mualliflik shartnomasiga oid normalari Germaniya hamda AQSh huquqi bilan qiyoslanadi. Mehnat munosabati mavjudligining o‘zi har qanday jurnalistik materialni xizmat asariga aylantirmasligi, buyurtmachining mavzu va natijaga qo‘ygan talablari esa muallifni avtomatik ravishda xodimga aylantirmasligi asoslanadi. Farqlash uchun huquqiy aloqa, ijodiy vazifa, tashkiliy bo‘ysunish, haq to‘lash va huquqlar tegishliligi mezonlari ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: jurnalistik asar, xizmat asari, buyurtmaning mualliflik shartnomasi, jurnalist, ish beruvchi, buyurtmachi, mulkiy huquqlar.

OAV amaliyotida bir xil asar — maqola, reportaj yoki tahliliy material — turli huquqiy asoslarda yaratilishi mumkin. Tahririyatning shtatdagi jurnalisti materialni mehnat vazifasi doirasida tayyorlaydi; mustaqil jurnalist esa muayyan mavzudagi asarni alohida kelishuv asosida yaratishi mumkin. Har ikki holatda tahririyat mavzuni belgilashi, muddat qo‘yishi va tayyor natijani qabul qilishi mumkin. Shu sababli faqat topshiriq berilganligi yoki haq to‘langanligi asosida asarni xizmat asari yoxud buyurtma asari deb baholash yetarli emas.

O‘zbekiston Respublikasining “Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to‘g‘risida”gi Qonuni 34-moddasiga ko‘ra, xizmat vazifalarini yoki xizmat topshirig‘ini bajarish tartibida yaratilgan asar xizmat asari hisoblanadi. Bunday asarga bo‘lgan shaxsiy nomulkiy huquqlar muallifda saqlanadi, undan foydalanishga bo‘lgan mutlaq huquqlar esa, agar muallif bilan ish beruvchi o‘rtasidagi shartnomada boshqacha qoida belgilanmagan bo‘lsa, ish beruvchiga tegishli bo‘ladi.¹ Demak, xizmat asari maqomi ikki shartning birgalikda mavjudligini talab qiladi: mehnatga oid huquqiy aloqa hamda asarning aynan xizmat vazifasi yoki xizmat topshirig‘i doirasida yaratilishi.

Jurnalistning tahririyatda ishlashi uning ish vaqtida yaratgan barcha matnlarini xizmat asariga aylantirmaydi. Material jurnalistning lavozim vazifalari, tahririyat bergan xizmat topshirig‘i yoki mehnat faoliyatining odatiy yo‘nalishi bilan bog‘liq bo‘lishi kerak. Masalan, iqtisodiy sharhlovchining tahririyat topshirig‘i bilan tayyorlagan bozor tahlili xizmat asari bo‘lishi mumkin; uning ish beruvchi topshirig‘idan tashqari yaratgan badiiy hikoyasi esa faqat mehnat munosabati mavjudligi sababli xizmat asari sifatida baholanmaydi. Qonun 34-moddasining oxirgi qismi gazetalar, jurnallar va boshqa davriy nashrlarning yaratilishiga xizmat asari haqidagi qoidalar tatbiq etilmasligini belgilaydi. Ushbu qoida alohida jurnalistik maqola xizmat asari bo‘la olmaydi degani emas. U Qonunning 17-moddasida nazarda tutilgan davriy nashrning yaxlit obyekt sifatidagi huquqiy rejimiga taalluqlidir: noshir gazeta yoki jurnalning butun nashriga bo‘lgan huquqlardan foydalanadi, ayrim material mualliflari esa o‘z asarlariga bo‘lgan huquqlarini saqlaydi.² Shuning uchun gazetaning yaxlit nashri bilan uning tarkibidagi individual maqolani aralashtirmaslik zarur.

Buyurtmaning mualliflik shartnomasida esa muallif mehnat vazifasini emas, shartnomada tavsiflangan ijodiy natijani yaratish va buyurtmachiga topshirish majburiyatini oladi. Qonunning

1 O‘zbekiston Respublikasining 2006-yil 20-iyuldagi O‘RQ-42-son “Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to‘g‘risida”gi Qonuni, 34-modda. <https://lex.uz/docs/-1022944>.

2 O‘sha Qonun, 17-moddaning uchinchi qismi va 34-moddaning oxirgi qismi. <https://lex.uz/docs/-1022944>.

41-moddasi shaxsiy nomulkiy huquqlar muallifda qolishini, mulkiy huquqlarni boshqa shaxsga o'tkazishda esa mualliflik shartnomasining predmeti, foydalanish usullari va shakliga oid talablarga rioya etilishini belgilaydi.³ Binobarin, buyurtma haqining to'lanishi o'z-o'zidan barcha mulkiy huquqlarning buyurtmachiga o'tganini anglatmaydi.

Xizmat asari bilan buyurtma asari o'rtasidagi asosiy farq natijaning kim tomonidan so'ralganida emas, muallifning qaysi huquqiy munosabat doirasida ijod qilganidadir. Xizmat asarida ijodiy vazifa mehnat majburiyatining bajarilishi hisoblanadi va ish beruvchining tashkiliy boshqaruvi davom etadi. Buyurtmada esa mustaqil muallif alohida fuqarolik-huquqiy majburiyatni bajaradi; buyurtmachi natijaning mavzusi, hajmi va topshirish muddatini belgilashi mumkin, lekin bu holatning o'zi mehnatga oid bo'ysunishni yuzaga keltirmaydi.

Germaniya Mualliflik huquqi to'g'risidagi qonunining §43-moddasi foydalanish huquqlarini berishga oid qoidalar mehnat yoki xizmat munosabatidan kelib chiqadigan majburiyatlarni bajarish jarayonida yaratilgan asarlarga ham tatbiq etilishini belgilaydi, agar munosabatning mazmuni yoki xususiyatidan boshqacha holat kelib chiqmasa.⁴ Germaniya modeli ham xodim maqomining o'zidan ko'ra, asar bilan mehnat majburiyati o'rtasidagi funksional bog'liqlikka e'tibor beradi. Mualliflik muallifda qoladi, ish beruvchining foydalanish vakolati esa xizmat munosabatining maqsadi bilan belgilanadi.

AQSh huquqi xizmat asari va buyurtma asarini ikki alohida yo'l orqali “work made for hire” sifatida tan oladi. 17 U.S.C. §101 bo'yicha birinchi yo'l — xodimning mehnat vazifasi doirasida yaratgan asari. Ikkinchi yo'l — qonunda sanab o'tilgan toifadagi maxsus buyurtma asari bo'lib, taraflar imzolagan yozma hujjatda uni “work made for hire” deb aniq belgilashi kerak. Jamoaviy asarga hissa sifatida tayyorlangan material ushbu toifalardan biri bo'lishi mumkin.⁵ Biroq mustaqil jurnalistga mavzu berilishi yoki uning ishini tahririyat nazorat qilishi o'z-o'zidan uni xodimga aylantirmaydi.

AQSh Oliy sudi *Community for Creative Non-Violence v. Reid* ishida buyurtmachining tayyor natijani nazorat qilishi hal qiluvchi mezon emasligini ko'rsatdi. Sud xodim va mustaqil ijrochini farqlashda ish jarayonini boshqarish huquqi, talab qilinadigan malaka, asbob-uskunalar manbai, ish joyi, munosabat davomiyligi, qo'shimcha vazifalar berish vakolati, ish vaqtini tanlash, haq to'lash usuli, xodimlar uchun imtiyozlar va soliq tartibini birgalikda baholadi; omillarning hech biri yakka holda hal qiluvchi emas.⁶ Mazkur yondashuv jurnalistik shartnomalarni faqat “freelance” yoki “xodim” degan nomiga qarab emas, munosabatning haqiqiy mazmuniga qarab baholash zarurligini ko'rsatadi.

Qiyosiy tahlil asosida jurnalistik asarni farqlashning beshta mezoni ajratiladi. Birinchi mezon — huquqiy aloqa: mehnat shartnomasi va lavozim vazifasi mavjudmi yoki alohida ijodiy natija buyurtma qilinganmi. Ikkinchi mezon — vazifaning manbai: material doimiy xizmat majburiyatidan kelib chiqadimi yoki mustaqil shartnomada individual tavsiflanganmi. Uchinchi mezon — tashkiliy integratsiya: jurnalist ichki mehnat tartibiga, ish vaqtiga va doimiy boshqaruvga bo'ysunadimi. To'rtinchi mezon — haq to'lash tabiati: muntazam ish haqi to'lanadimi yoki tayyor natija uchun alohida haq belgilanadimi. Beshinchi mezon — mulkiy huquqlarning huquqiy asosi:

3 O'sha Qonun, 38, 39, 41 va 42-moddalar. <https://lex.uz/docs/-1022944>.

4 Gesetz über Urheberrecht und verwandte Schutzrechte (Urheberrechtsgesetz — UrhG), § 43.

Bundesministerium der Justiz: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_urhg/englisch_urhg.html.

5 17 U.S.C. § 101 (definition of “work made for hire”) and § 201(b). Legal Information Institute:

<https://www.law.cornell.edu/uscode/text/17/101>; <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/17/201>.

6 *Community for Creative Non-Violence v. Reid*, 490 U.S. 730, 751–753 (1989). U.S. Supreme Court:

<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/490/730/>.

ular qonundagi xizmat asari prezumpsiyasi asosida tegishlimi yoki yozma mualliflik shartnomasida ko'rsatilgan hajmda o'tkaziladimi.

Mazkur mezonlarni mexanik qo'llash mumkin emas. Masalan, bir martalik haq buyurtma munosabatiga kuchli ishora qiladi, lekin xodimga xizmat topshirig'i uchun qo'shimcha haq berilishi ham mumkin. Tahririyat binosidan tashqarida ishlash mustaqillik belgisi bo'lishi mumkin, ammo masofaviy ishlaydigan shtat jurnalisti ham xizmat asari yaratadi. Shuningdek, buyurtmachi faktik aniqlik va nashr standartlarini tekshirishi mumkin; bunday natijaviy nazorat mehnat jarayonini tashkiliy boshqarish bilan tenglashtirilmaydi.

Huquqiy kvalifikatsiyaning oqibati, avvalo, mulkiy huquqlarning kimga va qanday asosda tegishli ekanida namoyon bo'ladi. Xizmat asarida qonun, boshqacha shart bo'lmasa, mutlaq huquqlarni ish beruvchiga bog'laydi. Buyurtma asarida esa buyurtmachi faqat shartnomada qonun talablariga muvofiq o'tkazilgan huquqlarni oladi. Har ikki holatda ham jurnalistning shaxsiy nomulkiy huquqlari saqlanadi; shu sababli buyurtmachi haq to'lagani yoki ish beruvchi mulkiy huquqlarga ega bo'lgani mualliflikni o'z nomiga olish uchun asos bo'lmaydi.

Xulosa qilib aytganda, jurnalistik asarning xizmat yoki buyurtma asosida yaratilganini faqat topshiriq, tahririy nazorat yoxud haq to'lash faktiga qarab aniqlab bo'lmaydi. Hal qiluvchi masala ijodiy natijaning mehnat majburiyatiga funksional bog'liqligi va muallifning tahririyat tuzilmasiga tashkiliy jihatdan integratsiyalashganidir. O'zbekistonning 34 va 41-moddalari, Germaniya UrhG §43 hamda AQShning §101 modeli huquqiy munosabat mazmunini birlamchi mezon sifatida ko'rsatadi. Huquqiy aloqa, ijodiy vazifa, tashkiliy integratsiya, haq to'lash va huquqlar tegishliligini birlalikda baholash xizmat asari bilan buyurtma asarini izchil farqlash imkonini beradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasining 2006-yil 20-iyuldagi O'RQ-42-son "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonuni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. URL: <https://lex.uz/docs/-1022944>.
2. Germaniya Federativ Respublikasining Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risidagi qonuni (Urheberrechtsgesetz — UrhG), 43-paragraf // Germaniya Federal Adliya vazirligining rasmiy huquqiy axborot portali. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_urhg/englisch_urhg.html.
3. Amerika Qo'shma Shtatlari Kodeksi. 17-titul, 101-paragraf ("work made for hire" tushunchasi) va 201(b)-paragraf // Legal Information Institute. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/17/101>; <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/17/201>.
4. Community for Creative Non-Violence v. Reid, 490 U.S. 730, 751–753 (1989) // AQSh Oliy sudi qarori. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/490/730/>.